

Lokalizacija nekaterih gosposčinskih sedežev v knjigi: Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982. 711 strani.

Zdaj že pokojna Majda Smole je leta 1982 izdala pomembno delo *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Delo je nastalo skoraj izključno na podlagi listinskih virov Arhiva Slovenije. Po zasnovi je podobno knjigi Hansa Pircheggerja: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültlen, Städte und Märkte, München 1962, 299 str.*, le da to upošteva tudi (predvsem) literaturo, Smoletove pa predvsem arhivske vire. Smoletova je v svoje delo vključila tudi gosposčine in posestva, za katere je v arhivu našla listine (urbarje, kupoprodajne pogodbe in pod.), ki pa jih na nekdanjem Kranjskem ni mogla lokalizirati, očitno pa v ta namen tudi ni uporabljala literature o graščinah iz sosednjih dežel.

Žal to dragoceno delo javno sploh ni bilo ocenjeno oz. prikazano; vsaj v *Zgodovinskem časopisu in Kroniki* ne. Tako očitno še niso bile dopolnjene sorazmerno preproste lokalizacije gosposčinskih sedežev na spodnjem Štajerskem. V pričujočem zapisu želim to dopolniti na podlagi zgoraj Pircheggerjeve knjige (oznaka P. in ustrežna stran) in dela Ivana Stoparja: *Gradovi, graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana, 1982, 648 str. (oznaka St. in ustrežna stran), za delo Smoletove bo oznaka S. in ustrežna stran.

Anderburg (S. 68): je bil grad v naselju **Podgrad pri Šentjurju** (ob južni železnici) (St. 14). Lastnica Eleonora Barbara Tschetschker-Saurau se v začetku 18. stol. ujema z navedbo pri P. 228.

Görzhof (S. 160): je dvor **Gorica v Kaplji vasi pri Preboldu** (St., 130). Navedbe pri S. 160, St. 130 in P. 189 se glede lastnika Jurija Širskega (von Scheyern) iz začetka 17. stol. ujemajo.

Gradišče (S. 169): je graščina **Gradišče pri Slovenj Gradcu** (St. 148). Navedbi lastnika Janeza Hurnasa iz začetka 17. stol. se pri S. 169 in P. 170 ujemata, St. 148 pa tega lastnika ne omenja. V sestavu te graščine je bil po S. 169 tudi Veldenhofen, ki se v štajerski literaturi piše Feldenhofen in je po St. 607 dvor ali graščina **Zavlar v Starem trgu pri Slovenj Gradcu**. Za začetek 17. stol. P. 172 in St. 607 lastnikov ne navajata.

Gutenhardt (S. 180): je dvor **Dobrova pri Velenju** (St. 87). Navedbe lastnikov v začetku 17. stol. se pri S. 180, P. 225 dovolj in pri St. 87 delno ujemajo.

Langenthal (S. 251): je dvor ali graščina **Lepi dol** (tudi Wissiakhof) na območju **Spodnje Kungote pri Mariboru** (St. 242). Navedbe o kupoprodajni pogodbi iz leta 1779 med Kajetanom pl. Langenmantlom in Kajetanom grofom Auerspergom, poznejšim ljubljanskim šefom policije, se ujemajo (S. 251, St. 242, P. 31).

Mayerberg (S. 284): je graščina **Prešnik na Gorici pri Šmartnem v Rožni dolini** pri Celju (St. 375). S. 251 navaja kot lastnika l. 1721 Franca Ignaca Pogačnika, St. 375 in P. 219 pa l. 1725 dr. Franca Pogačarja. Čeprav gre za majhne razlike pri času in imenu ne more biti dvoma, da gre za Prešnik, zlasti zato, ker gre pri navedbi S. 284 za izvleček kupnega pisma, kjer so mogoče take napake.

Pürkhenstein (S. 396): je graščina **Velika Breza** v naselju **Breze** (oziroma Sv. Rupert) **nad Laškim** (St. 558). P. 250 in St. 558 navajata, da je bila graščina 1603 v lasti Inocenca Moscona. S. 396 pa navaja, da je bil urbar omenjenega dvorca najden v zapuščinskem inventarju Jošta barona Moscona iz leta 1677.

Scheinegg ali Scheneegg (S. 430): je graščina ali dvorec **Šenek na Polzeli v Spodnji Savinjski dolini** (St. 497). Po S. 430 je bil 1543 lastnik Kristof Raumschüssl. P. 184 in St. 497 navajata, da je dvorec sezidal Lenart Raumschüssel leta 1493. Leta 1527 je dvorec še bil v lasti vdove Maternusa Raumschüssela (P. 184).

Strausseneckh (S. 464): je prav verjetno graščina **Štrovsenek v Šmatevžu pri Gomilskem v Savinjski dolini** (St. 127). Žal pri P. 193 prav za obdobje 1629 do 1674 niso navedeni lastniki, ko naj bi po S. 464 leta 1642 sklenila kupoprodajno pogodbo Gusič in Gregor Matačič.

Thurn unter Reifenburg (S. 499): je graščina **Turn v Brestanici**, tudi spodnji brestaniški grad ali Flisov grad (St. 543). Po P. 258 je graščino dedovala družina Langenmantel, ki jo je imela do 1653, ko so jo pridobili Mosconi. Po S. 499 so člani družine Langenmantel leta 1641 sklenili poravnavo, ki je listina oziroma vzrok za navedbo v njeni knjigi.

Jože Maček

Carlo Ginzburg, **Der Käse und die Würmer**. Die Welt eines Müllers um 1600. Berlin : Klaus Wagenbach Verlag, 1990. 205 strani.

»Rekel sem, da, kar se mojega mišljenja in moje vere tiče, da je bilo vse kaos, namreč zemlja, zrak, voda in ogenj križem in vsevprek. In iz tega vrtinca je torej nastala snov, prav takšna kot tista, ko se iz mleka dela SIR, in v njej so nastali ČRVI, in to so bili angeli.« (str. 30)

Iz te in podobnih izjav mlinarja Menocchia pred inkvizicijo v poznem 16. stoletju je »italijanski mojster zgodovinske miniature«¹ Carlo Ginzburg ponovno obudil svet predstav nekega dozdevno iliterarnega sloja. Gre za temeljno delo na področju raziskovanja zgodovine mentalitet, kot tudi za klasičen primer mikrozgodovinske študije, saj avtor obravnava zelo ozek fenomen – en sam samcat **INDIVIDUUM**. Knjiga, ki jo je avtor napisal že sredi sedemdesetih let, se ne ukvarja z veliko, zgodovinsko osebnostjo. Glavno vlogo v tej minuciozni in napeti mikroštudiji je avtor dodelil »anonimnemu« posamezniku, pripadniku spodnjih slojev družbe. Ginzburgova uspešnica na svetovnem knjižnem trgu je hkrati tudi ključni tekst za razumevanje novih trendov v zgodovinopisju zadnjega desetletja.

¹ Winfried Schulze: *Mikrohistorie versus Makrohistorie?* Anmerkungen zu einem aktuellen Thema; (v: Christian Meier/Jörn Rüsen (Hrsg.): *Theorie der Geschichte; Beiträge zur Historik, Band 5: Historische Methode, München 1988*), str. 335.

Avtorjeva detajlna mikroraziskava nam pripoveduje zgodbo o heretičnem mlinarju iz Furlanije (Domenico Scandella, imenovan Menocchio), ki je bil konec 16. stoletja na ukaz inkvizicijskih procesov proti Menocchiu (1584, 1599), ki jih hrani Arhiv nadškofijske kurije v Vidmu. S pomočjo aktov je Carlo Ginzburg rekonstruiral mlinarjeve misli, občutke, sanje in upanja. Drugi dokumenti nam poročajo o Menocchiovih gospodarski dejavnosti, o življenju njegovih otrok, poleg tega pa so za preprostim mlinarjem iz majhne gorske vasice Montereale, severno od Pordenona, preostali kot naplavina tudi njegovi spisi in na srečo tudi drobni seznam knjig, ki jih je prebral. Menocchio je namreč znal brati in pisati. Z obilico virov, ki so preostali za njim, je avtor rekonstruiral drobce t.i. »kulture spodnjih slojev« oziroma tudi »ljudske kulture«. Ariadnina nit, ki je vodila Carla Ginzburga v labirintu arhivov v Vidmu, Pordenonu, Modeni, Benetkah in v Vatikanu, ko je zbiral dokumente o Menocchiu, je bilo IME. Ime je namreč vodilna nit, ki v vsaki družbi ločuje posameznika od vseh preostalih. Ime je torej dragoceni kompas za pisca mikrozgodovine.²

Menocchia ne moremo opazovati kot tipičnega kmeta v Furlaniji v drugi polovici 16. stoletja. O tem priča že njegova relativna izolacija v vasi. V očeh sovaščanov je bil človek, ki se je od drugih razlikoval. »Kljub vsem vezem, ki jih je imel z vasjo, se je moral počutiti zelo osamljen.« (str. 115) Zaradi misli, ki so se razlikovale od misli sovaščanov in ki so izstopale iz kulture njegovega lastnega časa in njegovega lastnega sloja, so ga vaščani potisnili v komunikacijsko izolacijo.

In kakšne misli so švigale v Menocchijevi glavi? Menocchio je trdil, potem ko je prebral nekaj knjig, da je obstajala na začetku neizoblikovana materija, ki se je vrtela v vrtincu kot mleko pri izdelavi sira. In kot iz pokvarjenega sira nastanejo črvi (vsakdanja izkušnja!), tako nastanejo tudi angeli in najmočnejši med njimi, namreč bog. S svojim naukom o nastanku sveta se je seveda postavil nasproti uradnim trditvam katoliške cerkve. S svojo kozmologijo se je Menocchio kot predstavnik »ljudske kulture« postavil po robu »visoki oz. elitni kulturi«.

Krivoverec Menocchio je s svojo poenostavljeno religijo zahteval ukinitve cerkvenih privilegijev, enakopravnost vseh veroizpovedi in prenehanje izkoriščanja in tlačnja revežev. Boril se je za spremembo socialnega reda, sanjaril je o novem načinu življenja, o pravični družbi, o novem svetu. Njegov paradiz je bil močno podoben Indiji Koromandiji. Namesto bogate in pokvarjene cerkve si je v novem svetu zamišljal revno in čisto, izvorno prvotno mitično cerkev.

V Menocchijevih očeh je bilo torej izkoriščanje revežev utelešeno predvsem v cerkveni hierarhiji. Ginzburg se sprašuje, v kakšni meri je na Menochia vplivala reformacija, in odgovarja, da gre pri njegovih mislih prej za neodvisen tok kmečkega radikalizma, ki je bil veliko starejši od reformacije. Odločilni element v Menocchijevih predstavah niso bile samo prebrane knjige, temveč tudi tradicija, miti in upanja, ki se že dolgo ustno prenašajo skozi več generacij njegovega sloja. Gre torej za stik pisane (tiskane) in ustne kulture.

Katoliška cerkev se je v drugi polovici 16. stoletja borila na dveh frontah: 1. proti stari in proti novi »visoki kulturi«, ki nista dopuščali shematičnega omejevanja s strani protireformacije in 2. proti »ljudski kulturi«. Menocchio je bil s svojim mišljenjem bojevnik na drugi fronti. Na preprost način se je zavzemal za socialne spremembe in toleranco.

Menocchio je vsekoli de facto odklanjal predstavo o bogu kot stvarniku sveta. Pri vseh variacijah teoloških pojmov se v njegovih trditvah ne spreminja ponavljanje posebnih elementov: sir, črvi – angeli, ki so nastali iz sira. Medsebojno srečanje pisanega teksta in ustne kulture oblikuje v Menocchijevi glavi eksplozivno mešanico. Pri oblikovanju njegovih trditev, njegove kozmogonije trčimo torej ob zelo kompleksen proces.

Menocchijevi zasliševalci so med procesom polagoma spreminjali svoje mnenje. Najprej so jih zanimali ugovori, ki jih je imel Menocchio. Nato so ga skušali s prepričevanjem priversti nazaj na pravo pot. Nazadnje so položili na mizo popolnoma drugačne karte. Ko so uvideli njegovo trdovratnost, so opustili prepričevanje in se omejili samo še na postavljanje kratkih in jasnih vprašanj, da bi prišli do jasne podobe Menocchijevih zablod. Inkvizitorje je najbolj motila njegova trdovratnost in Menocchia niso označili samo z vzdevkom navadni krivoverec, temveč so ga povišali v nadkrivoverca.

Po prvem procesu leta 1584 je bil Menocchio obsojen na težko ječo. Po nekaj letih so mu inkvizitorji odpustili. Leta 1599 so prejeli novo ovadbo proti Menocchiu. Po zaslišanju in torturi je bil preprosti mlinar iz vasice Montereale sežgan na grmadi.

Carlo Ginzburg je v svoji podrobni analizi na več mestih ugotavljal presenetljive analogije med poglavitnimi tendencami kmečke kulture, ki jo je nenazadnje tudi poskušal rekonstruirati, in med tendencami naprednejšega območja visoke (vladajoče) kulture 16. stoletja. Avtor seveda odklanja nevzdržno tezo, da je do teh analogij prišlo zaradi vpliva od zgoraj navzdol, saj bi to pomenilo, da so ideje nastajale izključno v delavnici vladajočega razreda. Takšno poenostavljeno tezo je Ginzburg torej odklonil in postavil mnogo kompleksnejšo in tudi bolj prepričljivo hipotezo o vezeh, ki so v tem času nastale med kulturo vladajočih slojev in kulturo spodnjih slojev.

Razmerje moči med zgornjimi in spodnjimi sloji se seveda najlepše zrcali v ohranjenih virih. Skoraj izključno ustna kultura spodnjih slojev v predindustrijski Evropi ni za seboj pustila nobenih sledi oziroma zgolj popačene sledi. Zato je razodevajoča vrednost skrajnega primera kot je Menocchio, še toliko več vredna. O njem vemo veliko. Mnogi drugi, ki so živeli in umrli, niso za sabo pustili nobene sledi.

Menocchijeve primer je z vso najstojno odprl vprašanje ljudskih korenin v velikem delu srednjeveške in posrednjeveške evropske visoke kulture. Po vsej verjetnosti nista bili podobi kot sta Rabelais ali Bruegel nikakršni izstopajoči izjemi. Njuni podobi namreč zaključujeta obdobje, za katero je bila značilna plodna,

² Primerjaj s Carlo Ginzburg / Carlo Poni: Was ist Mikrogeschichte? (v: Geschichtswerkstatt Nr. 6, 1985), str. 48–52.

podtalna medsebojna izmenjava med visoko in ljudsko kulturo. »Obdobje, ki je sledilo, pa je bilo nasprotno zaznamovano z vseostrejšim razlikovanjem med kulturo vladajočega razreda in rokodelsko ter kmečko kulturo, kot tudi z enostransko indoktrinacijo ljudskih množic« (str. 165). Časovno zarezo med obema obdobjema lahko postavimo v drugo polovico 16. stoletja, ko pride skupaj z udarcem revolucije cen tudi do izrazite zaostrite socialne diferenciacije. Toda odločilna faza, ki je proces socialne diferenciacije sprožila, se je pričela že nekaj desetletij prej z veliko kmečko vojno in reformacijo. Takrat je bilo za vladajoči sloj nujno, da pokori ljudske mase in jih ponovno ideološko osvoji, saj so ljudske mase grozile, da se bodo iztrgale kakršnikoli obliki kontrole od zgoraj. Socialne razlike je vladajoči razred obdržal in odslej so bile še bolj poudarjene. Politične oblasti v različnih koncih Evrope so si v drugi polovici 16. stoletja prizadevale, da bi ideološko obvladale množice. To se je odražalo tako v pridiganju jezuitov kot v maševanju protestantov. Oblasti so morale nujno povečati represivni aparat. Nasilni ukrepi proti čarovnicam kot tudi stroga kontrola marginalnih skupin, kot so npr. potepuhi ali cigani, označujejo obravnavani čas. In na to prizorišče represivnih ukrepov oblasti in zatiranja ter uničevanja ljudske kulture moramo postaviti tudi Menocchijev primer.

Ginzburgova detajlna mikroštudija dandanes predstavlja temeljno delo na področju t.i. mikrohistoriografije. Bralec zlahka sledi nazorni, jasni in mojstrsko napisani pripovedi. Knjiga je klasičen in odličen primer narativne zgodovine.³ Do močnih teženj po vrnitvi k pripovedni zgodovini je prišlo v zgodovino-pisju zadnjih dveh desetletij predvsem zaradi globokega vpliva antropologije. Pod vplivom antropoloških »cese studies« so pričele nastajati zgodovinske mikroštudije. Ginzburg meni, »da je vsaka zgodovina, četudi je napolnjena s statistikami in obrabci, ZGODBA, košček pripovedi: toda zgodovinarji so v različnih časih izbirali različne modele pripovedovanja.«⁴

Za mikrozgodovinske študije je značilno, da se omejujejo na ozke in drobcene fenomene, kot so npr. vaške skupnosti, posamezne skupine, družine ali pa en sam samcat individuum. Mikroštudije predstavljajo predvsem ostro kritiko današnje civilizacije, kritiko družbene realnosti, v kateri živimo.⁵ Antropologija ni ponudila zgodovinarjem samo celo paleta tem, ki so jih doslej zgodovinarji puščali ob strani, »temveč tudi – in to je pomembnejše – teoretično obnovo: pojmovni instrumentarij, katerega temelji se zdaj v zgodovino-pisju šele prerasujejo . . . Samo zgodovinsko skovana antropologija, oziroma, kar je enako, antropološko skovano zgodovino-pisje, lahko na novo dojame avanturističen razvoj vrste Homo Sapiens.«⁶ In nenazadnje: mikrozgodovine nikakor ne smemo postavljati nasproti makrozgodovini, temveč mora biti mikrozgodovina koristen in pospeševalen spoznavni element makrozgodovine. S pomočjo mikrozgodovine naj bi torej bolje dojeli makrozgodovino.⁷ Do potankosti izdelana mikroštudija Carla Ginzburga je to tudi potrdila.

Andrej Studen

³ Glej Jürgen Kocka: *Zurück zur Erzählung? Plädoyer für historische Argumentation*; (v: *Geschichte und Gesellschaft* 10, 1984), str. 406.

⁴ Carlo Ginzburg: *A Comment. Anthropology and History in the 1980 s*; (v: *Journal of Interdisciplinary History*, XII:2, 1981), str. 277/278. V istem snopcu je zelo zanimiv tudi prispevek Natalie Z. Davis: *The Possibilities of the Past*; str. 267–275.

⁵ Primerjaj z F. J. Brüggemeier / J. Kocka: »Geschichte von unten – Geschichte von innen«. *Kontroversen um die Alltags-geschichte*; Kurseinheit 1, Fern-Universität 1985, str. 7 in str. 80.

⁶ Carlo Ginzburg / Carlo Ponzi: *Was ist Mikrogeschichte?* . . . , str. 48. Odličen primer antropološko skovane zgodovinske razprave predstavljata tudi Carlo Ginzburg: *Rituelle Plünderungen*; v: *Freibeuter. Vierteljahrszeitschrift für Kultur und Politik*, št. 37 in 38, str. 13–33.

⁷ Več o tem Winfried Schulze: *Mikrohistorie versus Makrohistorie?* . . . , str. 319–341.

Clive Behagg, *Politics and Production in the Early Nineteenth Century*. London, New York : Routledge, 1990, 273 strani.

Predviktorijanska Anglija je pomenila predvsem obdobje, ki je z vrsto sprememb omogočilo razvoj industrijskega kapitalizma viktorijanske dobe, kot to pravi avtor knjige, ki jo predstavljam – Clive Behagg, višji predavatelj zgodovine na West Sussex Institute of Higher Education. Tema njegove raziskave je Birmingham, center male industrije, ki je bil v 30. in 40. letih 19. stoletja prizorišče močno prepletenih socialnih, gospodarskih in političnih sprememb. Industrializacija je zamajala tla pod nogami tako malemu proizvajalcu, obrtniku, rokodelcu kot delavcu. Ni jih uničila, vendar jih je prisilila, da so se ali upirali novi ureditvi ali pa se ji prilagodili in vključili v nove gospodarske in socialne razmere. Iz teh pritisikov sta zrasla dva radikalna politična ideala, ki sta temeljila vsak na svojih izkušnjah v delovnem procesu. Prvi, ki se je uveljavil predvsem med delavstvom, je temeljil na soudeležbeni demokraciji in je našel svoj najpopolnejši izraz v neuspelem čarističnem gibanju. Drugi, koncept radikalno-liberalnega srednjega razreda, je temeljil na predstavniki demokraciji ter se napajal ob ideji »produktivnih« in »neproduktivnih« razredov. Oba koncepta sta sicer našla stično točko v boju proti skupnemu sovražniku, »neproduktivnemu« razredu dednega plemstva in velike buržoazije, vendar sta bila v bistvu preveč različna, da bi mogla dolgo stati z ramo ob rami.

V prvi polovici 19. stoletja je imel Birmingham 70.000 prebivalcev in je zaposloval 14.000 mož, žena in otrok. Preko polovice delovne sile je bilo zaposlene v industriji in trgovini, od tega največ (22,83%) v proizvodnji različnih kovinskih izdelkov, nato v tradicionalni lesni in gradbeni proizvodnji. Velika raznolikost mestne industrije s pretežno srednjevelikimi podjetji nam lahko tako predstavlja Birmingham kot reprezentančni vzorec angleške družbe v prvi polovici 19. stoletja, v nasprotju s takrat le redkimi enoindustrijskimi centri, kot sta bila Manchester ali Leeds.